

JOANNA KIERSZTEJN

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu
Wydział Teologiczny
e-mail: joakie4@ext.amu.edu.pl
<https://orcid.org/0000-0003-1819-4037>
<https://doi.org/10.14746/h.2024.1.2>

Dać pokój ziemi. Egzegeza wybranych tekstów Nowego Testamentu

*Bring peace on the earth. Exegesis of selected
New Testament verses*

Abstract. *The peace in the Bible is a virtue connected to God himself. Analysing the New Testament's writings, we discover that the peace brought by Christ cannot be read and understood only from political perspective thus it is not just a simple lack of war. The peace is God's gift, it is the sign of the time of the Messiah. In Paul's letters the peace it is a virtue related to justification that must be cultivated, because the peace of God is more effective than a man can imagine. It can not only break down all hostility and divisions, but also bring men closer to God himself. The John's tradition brings similar view. Peace as a reality related to Jesus himself is the fullness of messianic goods and is eschatological in nature. However, these features make it therefore unfamiliar to the world. Adopting this way of seeing the peace and then putting it into practice has also its consequences. It leads to breaking away from the 'structure of the world' as we know it. But only then peacemaking becomes a manifestation of true wisdom. All those who introduce peace understood in this way deserve to be called children of God.*

Keywords: *peace, peacemakers, exegesis, The New Testament, The Bible, The Holy Scripture*

Termin „pokój” występuje w Biblii ponad 250 razy. Jego wymowa jest bardzo bogata, co udowadniają liczne zastosowania zarówno w Starym, jak i Nowym Testamencie. Takie bogactwo znaczeniowe inspirowało wielu egzegetów i naukow-

ców, którzy na różne sposoby starali się opisać problematykę pokoju w Biblii¹. Poniższy artykuł skupia się na wybranych pismach nowotestamentalnym i ich interpretacjach pokoju w duchu nauki Chrystusa.

1. Początek w Starym Testamencie

Pisma Nowego Testamentu przeniknięte są myśleniem i terminologią Starego Testamentu. Żeby lepiej zrozumieć ich przekaz, należy w pierwszej kolejności krótko prześledzić znaczenie pokoju, jakie ukazuje się na kartach Starego Testamentu.

Hebrajskie słowo *šālôm* pochodzi od rdzenia, który oznacza „być nietkniętym”, „być pełnym”. Wyraża ono idee przywrócenia pewnych rzeczy do stanu pierwotnego, do dawnej nieskazitelności. Występuje ono w Starym Testamencie w trzech różnych znaczeniach. W pierwszym jest to pozdrowienie lub błogosławieństwo. Słowem *šālôm*, czyli życzeniami pokoju, obdarzali się Izraelici w tamtym czasie w ramach zwyczajowego pozdrowienia w komunikacji codziennej (Rdz 43,2). Znalazło to także swoje odbicie w starożytnych listach semickich, gdzie słowo *šālôm* stało się nieodzowną częścią korespondencji².

W drugim znaczeniu to po prostu czas przeciwny wojnie, czyli chodzi o sens *stricte* polityczny (por. Joz 21,44; 23,1; 2Sm 7,1), jak choćby czas panowania Salomona, który to czas odznaczał się (w większości) właśnie pokojem, dzięki zawieranim przez niego traktatom dyplomatycznym. Również w tym kontekście pokój w Starym Testamencie ma znaczenie bardziej „codzienne”, jest to pokój między ludźmi, spokój, szczęście, zdrowie, długie życie itp. (Rdz 15,15; 43,27; Wj 18,7; Joz 10,21; 1Krl 22,17; Hi 5,23; Ps 4,8; 39,3; Prz 3,2; Iz 38,17).

Ale jest i trzecie znaczenie słowa *šālôm*, które wydaje się mieć największy wpływ na pisarzy Nowego Testamentu, a mianowicie „pokój” jako czas eschatologicznego panowania Boga, lub jak to poetycko nazywa Xavier Leon-Dufour: „dobrobyt codziennego istnienia, harmonia, w jakiej znajduje się człowiek w stosunku do całej przyrody, do Boga, do siebie samego [...]”³. Dlatego też niektórzy autorzy biblijni używają tego terminu na określenie czasów mesjańskich (por. Iz 9,5–6; Mi 5,4; Za 9,10)⁴. *Šālôm* jest zatem wartością związaną z samym Bogiem.

¹ W języku polskim polecić można: H. Witczyk, „Pokój Wam!” (*J 20,19.21*). *Janowe rozumienie pokoju*, w: „Wszystko czynię dla Ewangelii”. *Księga Pamiątkowa ku czci O. Prof. Hugolina Langkammera OFM*, red. G. Witaszek CSsR, ks. A. Paciorek, A. Kiejza OFMCap, KUL, Lublin 2000, ss. 475–487; S. Hałas, *Chrystus jest naszym pokojem* (por. *Ef 2,14*). *Wizja pokoju w Liście do Efezjan*, „Sympozjum” 2013, nr 1(17), ss. 9–21; A. Świderkówna, *Pokój i miecz. Biblia a świat współczesny*. Cz. 12, „Znak” 1999, nr 11, ss. 113–117.

² X. Leon-Dufour, *Pokój*, w: *Słownik teologii biblijnej*, red. X. Leon-Dufour, Pallotinum, Poznań 1994, s. 704.

³ *Ibidem*, s. 701.

⁴ A. Paciorek, *Ewangelia wg świętego Mateusza. Rozdziały 1–13. Nowy komentarz biblijny*. *Nowy Testament*, t. 1, cz. 1, Edycja Świętego Pawła, Częstochowa 2005, ss. 217–218.

Jako przykład wystarczy przytoczyć kilka znaczących fragmentów, np. z Księgi Sędziów, która opisuje, jak Gedeon buduje ołtarz i nazywa go „PAN jest pokojem” (Sdz 6,24), czy z Księgi Izajasza, gdzie Bóg jest tym, który stworzył pokój (Iz 45,7). Kolejne księgi dodają, że to On właśnie daje pokój ludziom (zob. Kpł 26,6; Lb 6,26; 1Krl 2,33; 2Krn 22,9; Ps 29,11; Iz 26,12). Wczytując się w kolejne pisma Starego Testamentu, dostrzeżemy dalszy rozwój owej refleksji nad pokojem. Skoro jest to wartość związana z samym Bogiem, to staje się ona także przedmiotem modlitwy. Ludzie i narody zgnębione wojną i niewolą oczekują, że sam Bóg udzieli im tego daru, jakim jest pokój. Poetycko wyrażają te prośby m.in. psalmy:

Jeruzalem, proś o to, co służy pokojowi i o pomyślność dla tych, co cię miłują. Niech pokój będzie w murach twoich i pomyślność w twoich pałacach!

Ps 122,6, zob. także: 125,5; 128,6.

W kolejnych Psalmach *šālôm* to także dobro związane z prawością (por. Ps 37,37), gdyż jest to znak obecności Boga wśród sprawiedliwych (por. Kpł 26, 1–13).

Księgi Starego Testamentu powstawały jednak na przestrzeni wielu wieków, dlatego można na ich kartach zaobserwować również pewną degradację i odejście od rozumienia pokoju jako wartości związanej z Bogiem, która zaczęła się wdierać w świadomość Narodu Wybranego. Z biegiem lat to, co w księdze Sędziów, Psalmów czy innych przytoczonych powyżej było darem Pana i szczęściem człowieka, już w późniejszym okresie przestało być wartością wyższą. Królowie zrezygnowali z zaufania Bogu w kwestii pokoju, a zaczęli szukać go w układach politycznych. Pokój przestał być postrzegany jako owoc Bożej sprawiedliwości, a stał się polityką (Jr 14,13). Stąd też, w czasach, kiedy Izraelowi zaczęły zagrażać wrogie armie i mnożyły się kłopoty polityczne, prorocy zdecydowanie głoszą pokój, którego nie uda się osiągnąć bez nawrócenia, bez usunięcia grzechu (Jr 6,14; Ez 13, 15 i nn.). W ten sposób starali się przypomnieć rządzącym, że *šālôm* jest związany z samym Bogiem i wypływa z relacji Boga i człowieka. W pismach tzw. proroków mniejszych, jak i w Księdze Mądrości powraca także refleksja nad pokojem eschatologicznym, nazwanym „pełnią Odrodzenia” (por. Oz 2, 20; Am 9,13), która jest związana z wiarą w osobiste i pełne życie pozagrobowe (por. Mdr 3,1 i nn.). Podsumowując, można stwierdzić, że pokój dla autorów Starego Testamentu jest jedną z najważniejszych wartości związanych z samym Bogiem. Jest ukazywany jako dar Bożego Pomazańca (zob. zwłaszcza Ps 72,7; 85,9–11; Iz 52,7; 66,12). *Šālôm* jest wartością, która reprezentuje wszystkie błogosławieństwa czasów ostatecznych (por. Iz 9,5-6; Mi 5,4)⁵.

⁵ F. Mickiewicz, *Ewangelia wg św. Łukasza. Nowy komentarz biblijny. Nowy Testament*, t. III, cz. 1, Edycja św. Pawła, Częstochowa 2011, s. 173.

2. Temat pokoju w Ewangelii

Autorzy Nowego Testamentu, żyjący w pierwszym wieku po Chrystusie, są ludźmi wzrastającymi w wielokulturowym tyglu Imperium Rzymskiego. Ich przekaz skierowany był do wspólnot, które składały się zarówno z chrześcijan pochodzących z żydowskiego kręgu kulturowego, jak i z pogańskiego. Swoje pisma sporządzali w języku greckim. W grece klasycznej słowo „pokój” – *eirēne* początkowo oznaczało po prostu przeciwieństwo wojny. Później zaczęto terminem tym określać także harmonię umysłu, niewzruszony spokój, który istnieje niezależnie od okoliczności⁶. Pierwsze tłumaczenie hebrajskich ksiąg Starego Testamentu na język grecki, Septuaginta⁷ (LXX), omówiony wcześniej termin hebrajski *šālôm* tłumaczy właśnie greckim słowem *eirēne*. Analizując pisma Nowego Testamentu, zauważamy, że choć ich autorzy używają tego greckiego terminu, kiedy mówią o pokoju, to rozumieją go jednak bardziej w perspektywie Starego Testamentu niż w kontekście tradycji hellenistycznej. Co więcej, poddają go dalszej refleksji.

Na początku Ewangelii wg św. Łukasza, w części, którą nazywamy tradycyjnie „ewangelią dzieciństwa”, autor opisując moment narodzenia Jezusa oraz pokłon, jaki oddali Mu będący w okolicy pasterze, włącza pieśń, którą śpiewają aniołowie:

Chwała Bogu na wysokościach, a na ziemi pokój ludziom, w których sobie upodobał.

Łk 2,14

Skoro w tradycji starotestamentalnej pokój to czas mesjański, czas panowania Boga, a także czas ostateczny, aklamację tę rozumieć należy jako znak tego, że ów nowo narodzony jest właśnie tym, który spełnia obietnice mesjańskie. Zatem jest również znakiem eschatologicznym.

Dalsza działalność Jezusa, opisana w zacytowanej Ewangelii, potwierdza, że dar pokoju, który On przynosi, jest czymś więcej niż tylko brakiem wojny. Słusznie można założyć, że Jezus, jak każdy Żyd, pozdrawiał innych słowem „pokój”, jak to było w zwyczaju semickim. Ale jak przekazuje nam chociażby wspomniana już Ewangelia wg św. Łukasza, słowo tego pozdrowienia w ustach Jezusa ma moc zmieniania rzeczywistości. Jest znakiem nadejścia zbawienia, znakiem Bożego działania. Dlatego przywraca zdrowie kobiecie chorej na krwotok (8,48) czy odpuszcza grzech jawnogrzesznicy (7,50). Na tym jednak autor trzeciej Ewangelii nie poprzestaje. Stawia pytanie, które jest mocne i zaskakujące, w którym Jezus pozornie zdaje się podważać swoje posłannictwo pokoju.

⁶ G.F. Hawthorne, *Pokój*, w: *Słownik wiedzy biblijnej*, red. B.M. Metzger, M.D. Coogan, Vocatio, Warszawa 1999, s. 606.

⁷ Jest to greckie tłumaczenie Biblii hebrajskiej. Według legendy miało ją tłumaczyć siedemdziesięciu mędrców w tym samym czasie. Stąd właśnie nazwa tego tłumaczenia i dokumentu.

Czy myślicie, że przyszedłem dać pokój na ziemię? Nie, mówię wam, lecz rozłam.

Łk 12,51

Żeby dobrze zrozumieć ten fragment, warto poddać go krótkiej analizie egzegezytycznej. Uważa się, że zacytowany wyżej wers pochodzi ze źródła Q⁸, gdyż znajduje się on też w Ewangelii wg św. Mateusza (10,34–36)⁹. W przypadku Ewangelii wg św. Łukasza wielu egzegetów ten fragment zaskakuje, gdyż bardzo różni się on od przesłania i charakteru całej Ewangelii. Co więcej, werset ten zdaje się kłócić z tym, o czym wcześniej mówiliśmy na temat wypowiedzi prorockich Starego Testamentu. Prorocy bowiem ukazywali pokój jako dar Boga, a czasy mesjańskie jako czasy pokoju i harmonii między ludźmi, między światem a stworzeniem. Żeby zatem dobrze zrozumieć ten werset, na początek warto zwrócić uwagę, że zarówno w przekazie ewangelisty Łukasza, jak i Mateusza, omawiane zdanie zbudowane jest wokół czasownika „przyszedłem”¹⁰. Jest to ważne, gdyż potwierdza, że Jezus miał świadomość swojego posłannictwa, swojej misji. Wiedział jednak również, że z przyjściem Mesjasza w tradycji izraelskiej bardzo mocno związane były nadzieje bardziej polityczne niż religijno-duchowe. Dlatego wielu komentatorów biblijnych tłumacząc ten fragment, podkreśla, że jest to raczej próba zerwania z tym wizerunkiem. Jezus nie chce wprowadzać pokoju w rozumieniu potocznym, tzn. politycznym. Chce zwrócić umysły swoich słuchaczy przede wszystkim w kierunku pokoju rozumianego jako Boży dar i znak nadejścia czasów mesjańskich. Jednak akceptacja tego sposobu patrzenia i wprowadzenie go w życie ma też swoje konsekwencje. Przyjęcie orędzia Jezusa powoduje wyłamanie się ze znanych do tej pory „struktur świata”¹¹.

3. Przesłanie pokoju w Listach Apostoła Narodów

Święty Paweł w swoich licznych listach¹² także używa terminu *eirēne*. Zazwyczaj ma to miejsce w powitaniu. Obok życzenia łaski dodaje wówczas życzenie pokoju. Najczęściej używanym przez św. Pawła pozdrowieniem jest połączenie „łaska i pokój” (Rz 1,7; 1 Kor 1,3; 2 Kor 1,2; Ga 1,3; Flp 1,2; 1 Tes 1,1; Flm 1,3). Wśród

⁸ Źródło Q – nazwa pochodzi od niemieckiego słowa *Quelle* (źródło). Tym skrótem przyjęło się w egzegezie biblijnej określać materiał tekstowy wspólny dla Ewangelii wg św. Łukasza i Mateusza. Jednak w tym fragmencie obaj autorzy cytują zdanie nieco w odmiennym kształcie. Autor Ewangelii wg św. Mateusza skraca przekaz Q.

⁹ Umieszczony jest tam w innym kontekście, a mianowicie mowy misyjnej

¹⁰ A. Paciorek, *Ewangelia wg świętego Mateusza...*, s. 480.

¹¹ Por. ibidem.

¹² Mówiąc o listach św. Pawła, skupiam się na siedmiu, które nie budzą większych wątpliwości, że wyszły spod pióra Apostoła Narodów. Większość egzegetów zgadza się, że są to: List do Rzymian, dwa Listy do Koryntian, List do Galatów, Filipian, Filemona i Pierwszy List do Tesaloniczan.

badaczy są tacy, którzy w tym dwuczłonowym zwrocie chcą widzieć oryginalny zwrot Pawła, ale też są i tacy, którzy jednak upatrują w tym zawołaniu odzwierciedlenie jakiejś celebracji liturgicznej pierwotnego Kościoła¹³. Oczywiście jedno nie musi wykluczać drugiego. Jednak dla zagadnienia pokoju w listach Apostoła Narodów ważniejsze jest jeszcze trzecie spojrzenie. Mianowicie chodzi o zauważanie podobieństwa w tym zwrocie „łaska i pokój” do błogosławieństwa Aarona, które przekazuje Księga Liczb¹⁴:

Niech cię PAN błogosławi i strzeże. Niech PAN rozpromieni nad tobą swoje oblicze i niech cię obdarzy swą **łaską**. Niech PAN zwróci na Ciebie swoje oblicze i niech cię obdarzy **pokojem**.

Lb 6,24–26

W tej perspektywie zwrot używany przez apostoła Pawła jest nie tylko powitaniem charakterystycznym dla Żyda, nie jest także tylko życzeniem, ale ma charakter błogosławieństwa. Stanowi to zatem pierwszą przesłankę dla prawidłowego zrozumienia pokoju u św. Pawła. Kolejnym ważnym elementem przybliżającym nas do właściwego rozumienia terminu „pokój” u Apostoła jest jego nauka o usprawiedliwieniu. W sposób najbardziej systematyczny i przemyślany prezentuje on ją w Liście do Rzymian. Apostoł Narodów na temat usprawiedliwienia wypowiada się w rozdziale 4, a następnie wiąże w rozdziale 5 tę rzeczywistość usprawiedliwienia i usprawiedliwionego człowieka z pokojem:

Jako usprawiedliwieni dzięki wierze, zachowujemy pokój z Bogiem przez Pana, Jezusa Chrystusa.

Rz 5,1

We wniosku z obu rozdziałów można przyjąć, że owocem usprawiedliwienia w życiu chrześcijanina jest pokój. Jest on wartością, która pozostaje i rozwija się w relacji do Boga¹⁵. Paweł zatem łączy pokój ze sprawiedliwością, jaka charakteryzuje człowieka usprawiedliwionego. Jak łatwo zauważyć, takie nauczanie Apostoła jest mocno zakorzenione w Starym Testamencie, w którym sprawiedliwość jest cechą samego Boga, a pokój znakiem Jego obecności wśród sprawiedliwych. Trudno tutaj nie zauważyć podobieństwa do Księgi Izajasza: „Dziełem sprawiedliwości będzie pokój, a owocem sprawiedliwości – spokój i bezpieczeństwo na wieki” (Iz 32,17). A zatem pokój według Pawła jest efektem pozostawania w relacji z Bogiem. To sprzężenie sprawia, że Apostoł łączy także rzeczywistość pokoju z innymi ważnymi wartościami, jak sprawiedliwość, łaska, chwała, cześć (Rz

¹³ S. Stasiak, *List do Rzymian. Nowy komentarz biblijny. Nowy Testament*, t. IV, Edycja św. Pawła, Częstochowa 2020, s. 114.

¹⁴ J. Flis, *List do Filipian. Nowy komentarz biblijny. Nowy Testament*, t. XI, Edycja św. Pawła, Częstochowa 2011, s. 81.

¹⁵ S. Stasiak, *List do Rzymian...*, s. 291.

2,10) oraz ostatecznie radość (Rz 15,13). Warto zwrócić uwagę na jeszcze jeden fragment w Liście do Rzymian. Mianowicie w wersecie 17 rozdziału 14 autor pisze o Królestwie Bożym, które charakteryzuje się pokojem, sprawiedliwością i łaską w Duchu Świętym (por. 1 Tes 1,6; Ga 5,22). Zatem pokój nie jest tylko rzeczywistością czysto ludzką, która zapewnia przerwę między wojnami. Jest darem, ale jest też częścią Królestwa Bożego, Bożej rzeczywistości, a obok miłości i radości również owocem Ducha Świętego (por. Ga 5,22; Rz 14,17)¹⁶.

Niezależnie od życzenia pokoju na początku swoich listów, Paweł także w zakończeniu dodaje błogosławieństwo związane z pokojem. Ma to miejsce w 2 Liście do Koryntian (13,11). W tym wersecie *eirēne* pojawia się dwa razy w zbiorze wezwań skierowanych do wspólnoty w Koryncie:

[...] radujcie się, dążcie do doskonałości, pocieszajcie się, bądźcie jednomyślni, zachowujcie pokój, a Bóg miłości i pokoju będzie z wami.

2 Kor 13,11

Apostoł posługuje się w tym zdaniu trybem rozkazującym w czasie teraźniejszym. Uważa się, że przez ten zabieg literacki wyrażona zostaje zachęta do rozwijania wymienionych cnót¹⁷, wśród których jest też pokój. W dalszej części zdania po raz kolejny pojawia się termin *eirēne*, tym razem w kontekście błogosławieństwa, w którym „Bóg miłości i pokoju” będzie z tymi wiernymi, którzy pielęgnują w sobie zacytowane wcześniej wartości.

Paweł zatem w powyższych pismach z jednej strony nawiązuje do tradycji semickiej, a z drugiej strony trochę ją modyfikuje. Mówiąc o Bogu i Jego błogosławieństwie, używa zwrotu *tēs agapēs kai eirēnēs* (miłości i pokoju). Rzeczowników tych używa autor w dopełniaczu, co oznacza, że mają charakter opisowy. Zatem Bóg jest Bogiem miłości i pokoju, jest scharakteryzowany przez te cechy. Na pierwszy rzut oka nie wydaje się to zaskakujące, gdyż idea takiego określania Boga jest obecna w pismach biblijnych, jednak dopiero w pismach św. Pawła została ona tak ostatecznie zwerbalizowana.

W Liście do Filipian Apostoł Narodów tak mówi o pokoju:

A pokój Boży, który przewyższa wszelki umysł, będzie strzegł waszych serc i myśli w Chrystusie Jezusie.

Filp 4,7

Zdanie to jest niezmiernie ciekawe, dlatego zatrzymam się przy nim na dłużej. Po pierwsze dlatego, że pokój, o którym mówi Święty Paweł, nie ma znaczenia politycznego. Apostoł używa zwrotu *eirēne tou Theou* (pokój Boży). Zwrot ten to *hapax legomenon* Nowego Testamentu. We wspomnianych wcześniej fragmentach

¹⁶ X. Leon-Dufour, *Pokój*, s. 704.

¹⁷ A. Paciorek, *Drugi List do Koryntian. Nowy komentarz biblijny. Nowy Testament*, t. VIII, Edycja św. Pawła, Częstochowa 2017, s. 560.

Paweł mówi w preskryptach swoich listów głównie o „pokoju od Boga”. Za to autor Listu do Kolosan używa zwrotu „pokój Chrystusowy”, ale nigdzie, poza Listem do Filipian, nie znajduje się wyrażenie „pokój Boży”. Zwrot ten można rozumieć na dwa sposoby, a wszystko zależy od tego, jak podejmiemy do greckiego oryginału, który trudno przetłumaczyć na język polski. Zdanie to może oznaczać albo Boga, który posiada pokój, albo pokój pochodzący od Boga. Dalsza część wersetu „przewyższający wszelki umysł” wyjaśnia naturę pokoju. Jednak i ta część zdania może być dwojako rozumiana. Po pierwsze, „pokój Boży” zdecydowanie przewyższa wszystko, co stanowi wytwór ludzkiej inteligencji, po drugie, „pokój Boży” jest poza zasięgiem inteligencji, czyli jest skuteczniejszy niż ludzie potrafią to sobie wyobrazić. Wielu egzegetów opowiada się za drugim rozumieniem tego zdania. To jednak znaczy, że nigdy do końca człowiek nie jest w stanie sobie wyobrazić, co pokój Boży może w nim urzeczywistnić. Kolejna część wersetu mówi, co spowoduje pokój Boży w życiu człowieka: „będzie strzegł”. Jest to zwrot zaczerpnięty z języka wojskowego, wyrażający ochronę obozu bądź miasta (por. 2 Kor 11,32). Zatem omawiany fragment daje nam jeszcze bardziej pogłębioną refleksję na temat natury samego Bożego pokoju. Przewyższa on nasze myślenie i jednocześnie nas ochrania.

Podsumowując nauczanie Apostoła Narodów, można powiedzieć, że skoro każdy chrześcijanin usprawiedliwiony przez Chrystusa żyje w pokoju z Bogiem (Rz 5,1), to w wierze przyjmowany pokój jest chrystologiczny i można w nim widzieć synonim tajemnicy zbawienia¹⁸ i tajemnicy Królestwa Bożego.

4. Listy popawłowe a myśl o pokoju

Teologia św. Pawła o pokoju rozwijana jest dalej w listach, które dziś, choć niejednogłośnie, określane są jako popawłowe. W Liście do Efezjan i do Liście Kolosan, widać wyraźnie wpływ myśli Apostoła Narodów, również w kontekście pokoju:

[...] aby przez Niego wszystko pojednać ze sobą – wprowadziwszy pokój przez krew Jego krzyża, zarówno na ziemi, jak i w niebie.

Kol 1,20.

Ta myśl z Listu do Kolosan jest kontynuowana i rozwijana w Liście do Efezjan (2,11–22). Chrystus obalił mur wrogości, wprowadził pokój i pojednał ludzi z Bogiem. Elementem, który jest niezbędny do tego pojednania, jest krzyż Chrystusa¹⁹. List do Efezjan rozwija tę myśl i wprowadza dodatkowy element, a jest nim pojednanie nie tylko z Bogiem, ale także między ludźmi. Autor tego listu pokazuje zależność między pojednaniem religijnym i społecznym. Wprowadzenie pokoju

¹⁸ J. Flis, *List do Filipian...*, s. 82.

¹⁹ S. Hałas, *Chrystus jest naszym pokojem...*, s. 13.

jest poprzedzone pojednaniem dwóch różnych grup społecznych, które razem tworzyły Kościół Chrystusowy. Jedni pochodzili z narodu wybranego, a inni z ludów pogańskich. Czyli pojednanie dwóch ludów w jednej wspólnocie jest warunkiem pojednania z Bogiem. To pociąga za sobą wprowadzanie pokoju przez Chrystusa, który w pierwszej kolejności dotyczy ludzi, a w dalszym etapie Boga. Pojednanie i pokój mają kierunek najpierw horyzontalny, a później wertykalny.

Przyszedł ogłosić dobrą nowinę: pokój wam, którzy byliście daleko i pokój tym, którzy byli blisko.

Ef 2,17

Pokój, który wprowadza Chrystus, jest w pierwszej kolejności zatem unicestwieniem wrogości i podziałów między ludźmi. To pojednanie owocuje gruntowną przemianą i odnową, a jej skutkiem jest zbliżenie się do Boga, dobrego i kochającego Ojca. Zatem dla autora Listu do Efezjan zakres znaczeniowy *eirēne* jest tak szeroki jak starotestamentalnego *šālôm*. Pokój wysłużony przez Chrystusa sprawia, że Nowy Lud Boży ma w pełni udział w przymierzu z Bogiem i w wynikających z tego przywilejów²⁰.

5. Król pokoju

Kwestia pokoju, choć nie wprost, podejmowana jest przez autora Listu do Hebrajczyków. Pismo²¹ to jest bogate w interesujące interpretacje i nawiązania zakorzenione mocno w tradycji hebrajskiej. Dlatego warto także spojrzeć na werset 2 z rozdziału 7 w tym utworze:

Jemu to Abraham wydzielił dziesięcinę ze wszystkiego. Jego imię oznacza najpierw „króla sprawiedliwości”, ale również króla Szalemu, czyli „króla pokoju”.

Hbr 7,2

Werset ten pojawia się w kontekście kapłana Melchizedeka, który jest przywoływany przez autora kilkakrotnie w tym piśmie. Żeby dobrze zrozumieć, jak ta postać związana jest z tematem pokoju w Nowym Testamencie, trzeba w pierwszej kolejności przyjrzeć się postaci, która wspomniana jest jako bohater jednej z opowieści o Abrahamie w Księdze Rodzaju. Do niej później odwołują się zarówno autorzy Starego (por. Ps 110,4), jak i Nowego Testamentu. W Księdze Rodzaju (14,18) postać Melchizedeka nazwana jest Kapłanem Najwyższego Boga (*El Eliona*). Jest to kapłan i król. *Malkîsedeq* to hebrajskie imię, które można przetłu-

²⁰ Por. ibidem, ss. 16–18.

²¹ W świetle najnowszych badań nad tekstem uważa się, że pismu temu bliżej jest do homilii czy katechezy niż do listu.

maczyć na „mój król jest sprawiedliwością”²². Jednak nie wszyscy zgadzają się z tą interpretacją (np. ks. Artur Malina) i proponują, aby imię to czytać za Filonem czy Józefem Flawiuszem, którzy widzą w tym miejscu zbitka dwóch: słów *melek* (król) i *sedeq* (sprawiedliwość). Prawdopodobnie tak właśnie tłumaczy je autor Listu do Hebrajczyków – „król sprawiedliwości”. Podobnie ma się sprawa z kolejnym tytułem – Król Salemu. Filon kojarzy tę nazwę ze słowem *šālôm*. W tym duchu tłumaczą to także autorzy żydowskiego Komentarza do Nowego Testamentu²³. Józef Flawiusz z kolei w nazwie tej widzi odniesienie do Jerozolimy, czyli do Jeruzalem. Jest to zatem powiązanie Salemu z Syjonem. I choć na pierwszy rzut oka obie te interpretacje mogą wydawać się sprzeczne, to łączy je cytowany wcześniej fragment z Księgi Psalmów (122,6), w którym to pokój jest przymiotem, który ma być cechą Jerozolimy.

Wróćmy teraz do Listu do Hebrajczyków. W tradycji Starego Testamentu to Abraham był przez Boga wybrany i błogosławiony. Jego wiara i zaufanie Bogu stanowiły wzór dla kolejnych pokoleń. W Liście do Hebrajczyków autor dokonuje niejako reinterpretacji tego fragmentu poprzez inne rozłożenie akcentów. Już nie Abraham jest postacią pierwszoplanową, lecz Melchizedek. Kapłan/Król z Księgi Rodzaju przyrównany zostaje do Jezusa. W tej perspektywie Jezus jest tym, który wypełnia obietnice Boga wyrażoną już w Starym Przymierzu: „tyś jest kapłanem na wzór Melchizedeka” (Ps 110,4). Dlatego przywołanie postaci Melchizedeka jako „króla sprawiedliwości” i „króla pokoju” jest także nawiązaniem do prorockiego opisu Mesjasza z Księgi Izajasza (9,5–6), gdzie jest on jednocześnie „królem sprawiedliwości” i panuje w pokoju²⁴. Zatem przez porównanie Jezusa do Melchizedeka autor uzmysławia swoim hebrajskim odbiorcom, że pokój jest owocem zbawienia, które przyniósł Jezus. Jest to jednocześnie znak wypełnienia obietnic mesjańskich.

6. Ewangelia wg św. Jana

Ewangelia ta także podejmuje temat pokoju. W wersecie 27 z rozdziału 14 przytacza słowa Jezusa w następujący sposób:

[...] pokój zostawiam Wam, pokój mój daję wam, nie tak jak daje świat ja wam daję, niech się nie trwoży serce wasze ani się lęka.

J 14,27

Werset ten stanowi część Ewangelii wg św. Jana, którą tradycja egzegetyczna nazwała „pierwszą mową pożegnalną Jezusa”. Skoro „pokój”, jaki daje Chrystus jest pełnią dóbr mesjańskich i ma charakter eschatologiczny, to jest to rzeczywistość

²² D.H. Stern, *Komentarz żydowski do Nowego Testamentu*, Vocatio, Warszawa 2004, s. 918.

²³ Ibidem, s. 924.

²⁴ A. Malina, *List do Hebrajczyków. Nowy komentarz biblijny. Nowy Testament*, t. XV, Edycja św. Pawła, Częstochowa 2018, ss. 356–357.

obca światu. Zdaje się tu pobrzmiewać pewna dyskusja autora tej ewangelii z *Pax Romana*, która dla Rzymianina stanowiła powód do dumy. Interpretując to zdanie w kontekście całej mowy pożegnalnej, pokój Jezusowy jawi się jako silniejszy od śmierci. Jest to dar, który jest charakterystyczny dla Jezusa i ściśle z nim związany. Co więcej, choć jest wprawdzie dla Niego charakterystyczny, ale jest także niezależny od Jego fizycznej obecności. Święty Jan idzie dalej w owej refleksji nad pokojem Chrystusa i przedstawia jego proklamację, jaka dokonała się po Zmartwychwstaniu (J 20,19–23). Ksiądz Stanisław Mędała CM w swoim komentarzu do tej ewangelii zdanie to tłumaczy bardzo obrazowo: „stanął pośrodku i mówi im: »Pokój dla Was!«”²⁵. Z jednej strony życzenia pokoju są formułą zwyczajową w Izraelu, a z drugiej strony w kontekście wcześniejszych mów pożegnalnych pokój jest wypełnieniem obietnicy (J 14,27; 16,33). Jest to dar Jezusa, jest to pokój, którego świat nie zna, gdyż stanowi wypełnienie obietnic mesjańskich, jest powrotem do pierwotnej jedności, darem zbawiającego Boga.

7. Pokój czyniący

Analiza pokoju w pismach Nowego Testamentu nie będzie pełna, jeśli nie zostanie wspomniana jeszcze inna wersja greckiego słowa *eirēne*, jaką używa np. autor Ewangelii wg św. Mateusza w rozdziale 5, kiedy wymienia błogosławieństwa:

Błogosławieni, którzy czynią pokój [...] Mt 5,9

Termin *eivrhnopoi* (*eirēnopoioi*) pojawia się także w LXX (Septuagincie). Jest to forma czasownikowa słowa „pokój”, którą możemy przetłumaczyć jako „pokój czyniący”. W Nowym Testamencie termin ten można spotkać jeszcze w Liście do Kolosan (1,20), Efezjan (2,15) i do św. Jakuba (3,18).

W Liście do Kolosan i Liście Efezjan odnosi się on do mesjańskiego działania Jezusa. Jak już to wcześniej omówiliśmy w przypadku tych dwóch listów, zbawienie, które przyniósł Jezus przez swoją męczeńską śmierć, jest darem Boga, który wprowadza pokój między Nim a światem²⁶. Niejako konsekwencją tego wprowadzania pokoju przez Jezusa jest „czynienie pokoju” przez człowieka.

Eirēnopoioi stanowi też przedmiot rozważań w Liście św. Jakuba, w którym wyrażenie to jest częścią dłuższego wywodu na temat mądrości i na temat tego, czym się ona charakteryzuje. I właśnie jednym z ważniejszych elementów wskazujących na prawdziwą mądrość jest wprowadzanie pokoju (Jk 3,18). Mądrość

²⁵ S. Mędała, *Ewangelia wg św. Jana. Nowy komentarz biblijny. Nowy Testament*, t. IV, cz. 2, Edycja św. Pawła, Częstochowa 2010, s. 299.

²⁶ B. Adamczewski, *List do Filemona. List do Kolosan. Nowy komentarz biblijny. Nowy Testament*, t. XII, Edycja Świętego Pawła, Częstochowa 2006, ss. 211–212.

jest również „owocem sprawiedliwości”. Jak już to na samym wstępie zostało podkreślone, sprawiedliwość i pokój są mocno ze sobą powiązane w tekstach biblijnych (Iz 32,16–18; Am 6,12; Prz 11,30 LXX; 2 Kor 9,10; Flp 1,11; Hbr 12,11). Zatem skoro mądrość jest owocem sprawiedliwości, to musi się ona przejawiać w „obdarzaniu pokojem”²⁷. „Działanie pokojowe jest zatem też rozsiewaniem Bożej mądrości”²⁸.

Ciekawa jest także konkluzja, która płynie z błogosławieństwa przytoczonego w Ewangelii św. Mateusza: „Ci, którzy czynią pokój, zostają nazwani Synami Bożymi” (Mt 5,9). Wyraźny jest zatem związek tych, którzy działają na rzecz pokoju z synowską godnością. Wprowadzanie pokoju zapewnia „nieosiągalny dotąd stopień bliskości oraz podobieństwo do Boga”²⁹.

Podsumowując zatem to wszystko, co mówi Nowy Testament o pokoju, należy zauważyć, że prawdziwa natura tej rzeczywistości jest światu obca. I nic dziwnego, gdyż *eirēne* związany jest z darem samego Boga i Jego Syna. Jest owocem usprawiedliwienia, znakiem mądrości i sprawiedliwości. Tylko Chrystus obdarzający pokojem potrafi jednoczyć ludzi ze sobą i z samym Bogiem.

Komentarz żydowski do Nowego Testamentu tak podsumowuje, czym jest *šālôm*:

[...] w każdym wierzącym jest *šālôm* [...], który pochodzi od samego Boga. Nie jest to fałszywy pokój zadowolenia z siebie, zamykający oczy na cierpienie, ale pokój pełen miłosierdzia, który wyczekuje, aż Boży *šālôm* zagości w każdym, i skłania do działania, które przyspieszą jego nastanie³⁰.

Literatura

- Adamczewski B., *List do Filemona. List do Kolosan. Nowy komentarz biblijny. Nowy Testament*, t. XII, Edycja Świętego Pawła, Częstochowa 2006.
- Davids P.H., *The Epistle of James*, The New International Greek Testament Commentary, Paternoster Press, 1982.
- Leon-Dufour X., *Pokój*, w: *Słownik teologii biblijnej*, red. X. Leon-Dufour, Pallotinum, Poznań 1994.
- Flis J., *List do Filipian. Nowy komentarz biblijny. Nowy Testament*, t. XI, Edycja św. Pawła, Częstochowa 2011.
- Hałas S., *Chrystus jest naszym pokojem (por. Ef 2,14). Wizja pokoju w Liście do Efezjan*, „Sympozjum 2013, nr 1(17).

²⁷ P.H. Davids, *The Epistle of James*, The New International Greek Testament Commentary, Paternoster Press, 1982, s. 155.

²⁸ J. Kozyra, *List Świętego Jakuba. Nowy komentarz biblijny. Nowy Testament*, t. XVI, Edycja Świętego Pawła, Częstochowa 2011, s. 197.

²⁹ A. Paciorek, *Ewangelia wg świętego Mateusza...*, s. 218.

³⁰ D.H. Stern, *Komentarz żydowski...*, s. 330.

- Hawthorne G.F., *Pokój*, w: *Słownik wiedzy biblijnej*, red. B.M. Metzger, M.D. Coogan, Vocatio, Warszawa 1999.
- Kozyra J., *List Świętego Jakuba. Nowy komentarz biblijny. Nowy Testament*, t. XVI, Edycja Świętego Pawła, Częstochowa 2011.
- Leon-Dufour X., *Pokój*, w: *Słownik teologii biblijnej*, red. X. Leon-Dufour, Pallotinum, Poznań 1994.
- Malina A., *List do Hebrajczyków, Nowy komentarz biblijny. Nowy Testament*, t. XV, Edycja św. Pawła, Częstochowa 2018.
- Mędała S., *Ewangelia wg św. Jana, Nowy komentarz biblijny. Nowy Testament*, t. IV, cz. 2, Edycja św. Pawła, Częstochowa 2010.
- Mickiewicz F., *Ewangelia wg św. Łukasza. Nowy komentarz biblijny. Nowy Testament*, t. III, cz. 1, Edycja św. Pawła, Częstochowa 2011.
- Paciorek A., *Drugi List do Koryntian, Nowy komentarz biblijny. Nowy Testament*, t. VIII, Edycja św. Pawła, Częstochowa 2017.
- Paciorek, *Ewangelia wg świętego Mateusza. Rozdziały 1–13. Nowy Komentarz Biblijny. Nowy Testament*, t. 1, cz. 1. Edycja Świętego Pawła, Częstochowa 2005.
- Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu*, przekład z języków oryginalnych z komentarzem, Edycja św. Pawła, Częstochowa 2009.
- Popowski R., *Słownik grecko-polski Nowego Testamentu*, Oficyna wydawnicza „Vocatio”, Warszawa 1997.
- Stasiak S., *List do Rzymian. Nowy komentarz biblijny. Nowy Testament*, t. IV, Edycja św. Pawła, Częstochowa 2020.
- Stern D.H., *Komentarz żydowski do Nowego Testamentu*, Vocatio, Warszawa 2004.
- Świderkówna A., *Pokój i miecz. Biblia a świat współczesny. Cz. 12*, „Znak” 1999, nr 11.
- The Greek New Testament*, Fourth Revised Edition, United Bible Societies, Stuttgart 1993.
- Witczyk H., „Pokój Wam!” (J 20,19.21). *Janowe rozumienie pokoju*, w: „Wszystko czynię dla Ewangelii”. *Księga Pamiątkowa ku czci O. Prof. Hugolina Langkammera OFM*, red. G. Witaszek CSsR, ks. A. Paciorek, A. Kiejza OFMCap, KUL, Lublin 2000.

